

Stolthet og krenkelse: Somalieres opplevelser av tilværelsen i Norge

PSY
KOL
OGI

Artikkelen analyserer innvandreres opplevelser av krenkelser, med somaliere som eksempel. Somaliere kommer dårlig ut på levekårsstatistikken og blir stigmatisert, blant annet gjennom et ensidig bilde i media.

TEKST

Katrine Fangen

PUBLISERT 1. desember 2006

ABSTRACT:

Pride and humiliation - Somali's experience of life in Norway

Life for refugees attempting to establish themselves in an unfamiliar country is filled with uncertainties. Due to a lack of knowledge related to language and cultural issues, misunderstandings might occur. Under such conditions, persons seem vulnerable and more susceptible to humiliation. The majority population's prejudices towards local immigrant populations may also contribute to reported humiliation among refugees. This article analyses reported humiliation among Somali refugees in Norway. The author asks why it is that Somalis experience humiliation in Norway? What circumstances lead to humiliation and why are these circumstances experienced as humiliating? The author constructs some tentative outlines of a «theory of humiliation», based on interviews with 31 Somalis and 20 Norwegians.

Key words: refugees, migration, prejudices, humiliation, Somali

Takk til Joakim Gundel, (Universitet i Ålborg), Jan Haakonsen (Norges forskningsråd), Victoria Einagel (Universitetet i Oslo), Karin Harsløf Hjelde (Nasjonal Kompetansesenter for Minoritetshelse, NAKMI), Guri Larsen (Universitetet i Oslo) og alle norske og somaliske informanter. Tre av mine somaliske nøkkelinformanter har også lest og kommentert artikkelen, men disse kan jeg ikke navngi av hensyn til anonymitetskravet.

Innledning

I denne artikkelen skal jeg analysere hvordan somaliere bosatt i Norge opplever ulike former for krenkelser. Hvilken bakgrunn eller posisjon har de somaliere som i høy grad føler seg krenket? Hvordan og hvorfor opplever de å bli krenket i eksil? Hvilke situasjoner bidrar til at de føler seg krenket? Hvilke reaksjoner kan komme som følge av krenkelsene? Hva kan gjøres for å hindre at slike situasjoner oppstår, eller at de oppleves krenkende?

Begrepene ydmykelse og krenkelse

Miller (1993) påpeker at ifølge *Oxford English Dictionary* var det først i 1757 *to humiliate* ble brukt om å krenke en annens verdighet og selvrespekt. Opp til 1757 var bruken av å *ydmyke* forbundet med å få andre til å bøye eller underkaste seg, uten noen antydning om at det kunne innebære en krenkelse. Lindner (2002) knytter denne endringen i ordbruk til at begrepet ydmykelse i lys av modernitetens fremvekst gikk fra å sikte til noe institusjonalisert og til dels legitimt, til å sikte til krenkelse av et menneskes verdighet.

I vår tid betyr det å føle seg ydmyket og det å føle seg krenket omtrent det samme. Det engelske *humiliation* stammer direkte fra det latinske *humus*, som betyr jord. Den som ydmykes får i symbolsk betydning ansiktet sitt ned mot jorden (jf. Klein, 1991). I forskningslitteraturen brukes begrepet ydmykelse om alt fra sladder og ringeakt til folkemord (Klein, 1991; Lindner, 2000; Miller, 1993). At begrepet er så omfattende kan ses som et analytisk problem, men kan også ses som et empirisk funn, nemlig at uavhengig av alvorlighetsgrad har en rekke ulike hendelser det til felles at en person eller medlemmer tilhørende en bestemt gruppe føler seg tråkket på, krenket, ikke verdsatt nok osv. Begrepet krenkelse gjenspeiler i sterkere grad enn overlappende begreper, som diskriminering, trakassering, ekskludering og stigmatisering, den følelsesmessige opplevelsen. Der begreper som ekskludering osv. sier noe om hva som faktisk skjedde, forteller begrepene ydmykelse eller krenkelse om hvordan hendelsen oppleves.

Begrepene ydmykelse og krenkelse er relasjonelle, fordi de impliserer samhandling mellom de som ydmyker, samt de som blir ydmyket og eventuelt vitner som observerer hendelsen (jf. Klein, 1991). Vi kan tenke oss at ulike typer ydmykelses aktiveres på ulike arenaer, der det noen ganger er personer som ydmyker, andre ganger grupper, eller mer generelt «systemet». Stokes (2004) bruker begrepet *systemisk ydmykelse* om situasjoner som ikke var intendert ydmykende, men som likevel ble oppfattet slik. Slike situasjoner kan ha sitt grunnlag i trekk ved systemet. Et eksempel kan være en restriktiv asylpolitikk. Misforståelser eller kulturelt ulike normer for hvordan man skal bli behandlet kan også føre til at noen situasjoner oppleves ydmykende uten at «ydmykeren» mente det slik (jf. Lindner, 2000).

Christie (1982, s.12) hevder at æren betyr mindre i Norge i vår tid enn tidligere. Derved er det mindre verdt å krenke den og også mindre viktig å forsvare seg mot mulige krenkelser. Men i mange kulturer der begreper som ære og stolthet fortsatt spiller en avgjørende rolle, er det å føle seg krenket noe langt mer alvorlig, noe som må gjengjeldes, hevnes. I antropologien fremheves oftest middelhavslandene og Midt-Østen som typiske æreskulturer (Bourdieu 1977; Peristiany & Pitt-Rivers, 1965), men også somalisk kultur kan defineres som en æreskultur. Ifølge Lewis (1998, s. 6), som har forsket på Somalia siden 1950-tallet, er klanskonflikter ofte langvarige. Innenfor klanen derimot, avgjøres stridigheter ved betaling av blodpenger eller gjennom avgjørelser om gjenoppretting som blir foretatt av menn i såkalte eldreråd. I Somalia finnes ifølge Lindner (2002) et ordtak om at en mann fortjener å bli drept, heller enn å bli ydmyket.

Hun mener krigen i Somalia i stor grad kan forstås ut fra en krenkelseslogikk, der forsøk på å ydmyke blir besvart med aggressiv motstand:

«I Somalia kunne diktatoren Siyad Barre spille på befolkningens motvilje mot ydmykelse og deres avsky mot å bøye seg. Han trengte bare å si, denne klanen der har planer om å ydmyke din klan' og så hadde han mobilisert beredskap til å motstå ydmykelse med alle midler, inkludert bruk av vold.» (s. 1).

I så godt som all litteratur om Somalia og somaliere fremheves betydningen av somalisk stolthet, og hvor sterkt somaliere reagerer når stoltheten krenkes. I en norsk sammenheng kan denne internaliserte måten å forholde seg til krenkelser på komme i klar konflikt med hvordan for eksempel offentlig ansatte forventer at en klient skal reagere. Somaliere i samtalegrupper prøver å lære hverandre hvordan de skal opptre overfor offentlige ansatte, ikke snakke høyt, ikke vifte med armene, ikke bli sint osv, fordi hvis de oppfører seg slik de er vant til, blir den norske ansatte provosert og tror de er ute av balanse.

Metodisk utgangspunkt

Som sosiolog er jeg mest opptatt av det sosiokulturelle grunnlaget for opplevelsen av ydmykelse. Jeg har blitt opptatt av temaet via ulike innvandringsforskningsprosjekter jeg har holdt på med de siste fem årene, og især gjennom mitt pågående postdoktorprosjekt om integrering og identitetsnavigering blant somaliere i Norge. Gjennom gjentatte samtaler og intervjuer har jeg lært hvor krenkende somaliere opplever måten de blir framstilt på i media, og måten de blir møtt på av offentlig ansatte. Jeg har også intervjuet offentlig ansatte som treffer somaliere gjennom sitt arbeid, og har blitt slått av hvor gjennomgående disse framstiller somaliere som den vanskeligste gruppen å jobbe med.

I tillegg har jeg hørt mye om hvordan somaliere krenker hverandre. Klandendenser fører til stigmatisering av somaliere fra visse kaster og klaner, og sladder og ekskludering foregår, særlig overfor jenter som bryter med de muslimske normene for klesdrakt og oppførsel. Som norsk og universitetsansatt forsker ser jeg de forskjellige formene for opplevde krenkelser fra et utenforstående perspektiv. Men gjennom å lytte til somaliernes egne stemmer har jeg også prøvd å gripe deres innvendige perspektiv på dette.

Jeg har utført halvstrukturerte dybde-intervjuer med 40 somaliere: Seks sosialklienter (tre menn og tre kvinner i 20–30- og 40-årene), syv kvinnelige studenter i 20-årene, tre mannlige studenter i 20- og 30-årene, en mannlig ufaglært arbeider i 20-årene, en kvinnelig frisørlærling i 20-årene, tre mannlige sosialarbeidere i 30- og 50-årene, to kvinnelige sykepleiere i 40-årene, seks kvinnelige hjelpere uten formell utdanning i 30- og 40-årene, en mannlig lege, som jobbet med integrering av flyktninger, i 40-årene, en kvinne som jobbet med integrering av flyktninger, i 40-årene, og åtte skolebarn (to gutter, seks jenter, hvorav fire av dem i videregående skole). Ni av intervjuene er gjennomført av min vit.ass, Cecilie Thun. Ikke alle intervjuene er tatt opp med

båndopptager, men de fleste av de intervjuene der jeg eksplisitt har spurt om opplevelsen av krenkelse er tatt opp på bånd. I gjengivelsen av informantenes uttalelser har jeg i en viss grad redigert språk slik at det blir mer grammatisk korrekt, men jeg har ikke byttet ut informantenes ord med andre. Alle intervjuene bortsett fra to ble utført på norsk. I de to andre brukte jeg tolk. I tillegg har jeg gjennomført deltagende observasjon i familier og ved kulturelle arrangementer, samt deltatt i et par samtalegrupper for unge somaliere og i et par fokusgrupper for somaliske kvinner (med møter fordelt over ett år). Jeg har fått formidlet kontakter fra fem forskjellige nøkkelinformanter, og har da eksplisitt spurt etter ulike kategorier somaliere mht. jobb og utdanning, grad av religiøsitet osv. for å få en spredning i materialet. Intervjuene har blitt gjennomført i informantenes hjem, på kafeer eller på mitt kontor, avhengig av hva informanten foretrak.

Jeg har spurt om informantenes situasjon i Norge i dag og i perioden fra de ankom, og oppfølgingsspørsmål om erfaringer med myndigheter, så vel som om relasjoner til andre somaliere i Norge og til nordmenn. I intervjuene har jeg dels spurt om de har opplevd krenkelser eller ydmykelser siden de kom til Norge, dels har de selv uoppfordret fortalt om slike hendelser. Noen somaliere bruker disse begrepene selv, uten at jeg introduserer dem, andre bruker hva jeg ser som synonyme uttrykk, som det å ikke bli behandlet med respekt (et uttrykk jeg svært ofte hører blant somaliere), eller lignende. Men det er også noen som opplever det jeg, som tilhører til historien, ville definert som en krenkelse, men som de selv mener bare er noe de må le av, fordi det bygger på håpløse fordommer. Alle intervjuene varte i en til to timer. Data ble samlet inn i perioden 2003–2005.

Bakgrunnsinformasjon

De fleste somaliere i Norge er flyktninger (Lie, 2004). De har ikke nødvendigvis blitt tvunget til å flykte, men har sett seg nødt til det på grunn av stadig pågående uroligheter, matmangel i enkelte områder og mangel på jobber og utviklingsmuligheter. Det er vanskelig for somaliere å reise tilbake til sin klans område før det har blitt tryggere og mulig å etablere et vanlig liv der (Gundel, 2002). Vanskelighetene knyttet til retur gjør at somaliere lever i Norge fordi de opplever at de ikke har noe annet reelt valg.

Det kom kun noen få somaliere til Norge før 1987 (Lie, 2004), men etter diktatoren Siyad Barres luftbombing av de største byene i nord i 1988, kom de første større forflytningene fra Somalia til Norge. De første flyktningene kom således fra Nord-Somalia, eller det som kalles Somaliland. Senere eskalerte konflikten også til Sør-Somalia, og president Barre ble tvunget i eksil i 1991. Mer enn én million mennesker flyktet fra Somalia dette året. De flyktningene som var bedre stilt dro til vestlige land som Canada, USA, Storbritannia, Italia, Nederland, Sverige, Danmark, Norge, Finland og Australia (Gundel, 2002). De fattigste flyktet til Kenya og Etiopia eller internt innenfor Somalias grenser.

De fleste flyktningene dro ut av Somalia før 1995. Likevel har antall asylsøkere fra Somalia økt etter 1996. Det er vanskelig å anslå om dette skyldes den ustabile

situasjonen i Somalia, eller om det er asylsøkere som har fått avslag i ett land, som så trekker videre til andre land (Gundel, 2002). De fleste som kommer til Norge i dag, kommer som familiegjenforente. 55 % av somalierne i Norge har kommet i løpet av de fem siste årene (SSB, 2005). I januar 2006 var antallet somalierne i Norge 18 000, hvis vi inkluderer de som er født i Norge av to somaliske foreldre. Selv om flertallet av somalierne i Norge har ankommet de senere år, utgjør somalierne den sjette største innvandrerguppen fra ikke-vestlige land i Norge (SSB, 2006). Den somaliske befolkningen i Norge er svært ung sammenlignet med andre innvandrerbefolkninger; omtrent halvparten er under 20 år gamle.

Ser vi på statistikken fra Statistisk sentralbyrå, kommer somalierne dårligere ut på de fleste indikatorer for levestandard enn andre innvandrergupper. Den totale inntekten i somaliske familier er svært lav sammenlignet med andre innvandrergupper, og somalierne har vanskeligheter med å få leid bolig. 76 % av somalierne i Norge leier husene sine, mens de resterende 24 % eier sin egen bolig (Lie, 2004). Også indikatorer på livskvalitet, trivsel og mental helse viser at somalierne kommer dårligere ut enn mange andre. I en levekårsundersøkelse av innvandrere i 1998 var det ingen annen innvandrergruppe som hadde så lite kontakt med nordmenn som somalierne. Undersøkelsen viser at 54 % somalierne i Norge rapporterer at de føler seg ensomme (jf. Blom, 1998, s. 48). Av andre ikke-vestlige innvandrere var det bare irakere som hyppigere rapporterte ensomhet. Den høye andelen som føler seg ensomme må ses i sammenheng med den store andelen somalierne, 30 %, som bor alene (Statistisk sentralbyrå, 2005).

Litteratur fra andre vestlige land, som Australia, England, Canada og Finland, viser mye av det samme bildet av situasjonen for somaliske flyktninger (Danso, 2002; Lilius, 1998). Selv om det har vært somalisk bosetning i England i over 100 år, viser Griffiths (2002) at somalierne er de som kommer dårligst ut. Kronisk arbeidsløshet, dårlige boforhold, analfabetisme, en høy andel familier der mor er aleneforsørger og medfølgende problemer i å tilegne seg sosiale og utdanningsmessige tilbud er typisk både i Norge og England (Engebriksen, 2004; Griffiths, 2002, s. 81; Ihle & Haider, 2001; Klepp, 2002).

Slike statistiske data gir et bakteppe for å forstå hvordan somaliske flyktninger har det i vertslandene. Gjennom å se at somalierne av ulike grunner har en vanskeligere vei inn i det norske eller andre vestlige samfunn, forstår vi lettere den sårbarhet somaliske flyktninger opplever. De er blant de mest underprivilegerte innvandrergupper i Norge. I tillegg opplever de negativ oppmerksomhet både i media og fra offentlig ansatte. Det har oppstått et negativt offentlig bilde av somalierne som i sin tur kan føre til økt diskriminering, hverdagsrasisme og mistenksomhet. Denne situasjonen gjør somalierne mer sårbare for krenkelser.

Statusfall og manglende byråkratierfaring

Somalierne opplever gjerne at de hadde høyere sosial status i Somalia enn de får i det norske samfunn, selv om deres levestandard kanskje objektivt sett øker. I Somalia hadde de status gjennom klanen, gjennom arbeidet de utførte, gjennom religiøs

kunnskap, eller andre ferdigheter som var ansett i lokalsamfunnet, som for eksempel det å være poet. De var mennesker som var integrerte i et samfunn. Borgerkrigen har ødelagt det meste av infrastrukturen i dette samfunnet, men det er likevel der somaliere har sine røtter og referanserammer (Gard, 2004).

I Norge får de posisjon som de som mottar, og som ifølge en uskreven regel skal vise takknemlighet. Det blir lett en kollisjon mellom den norske egalitære janteloven om at «Du skal ikke være bedre enn oss» og «Du skal ikke tro du er noe», og somaliernes holdning som er minst like egalitær, men mer definert ut fra at «Jeg bøyer meg ikke i støvet for deg» og «Jeg er like bra som deg». Somalieres egalitære holdning gir seg uttrykk i at de ikke liker å bli belært. Somaliere konkluderer selv med at somalisk stolthet gjør det vanskelig å forholde seg til den måten man blir møtt på av ulike offentlige ansatte. De møtes på en måte de ikke er vant til, og har selv en rett fram væremåte som nordmenn opplever som for lite ydmyk.

Før krigen hadde ikke Somalia noe velferdssystem tilsvarende det skandinaviske. Ansvaret for fattige og folk som trengte hjelp var klanens, som skaffet penger og hjelp ved behov. I Somalia overføres penger fra hånd til hånd, og avtaler foregår muntlig (Klepp, 2002, s. 62). En må derfor vite hvem man kan stole på og hvem man ikke kan stole på. I Norge er prinsippet tvert imot at det ikke skal være avhengig av person. Byråkratiet skal sørge for likhet for loven.

Somalias mangel på sentraladministrasjon de siste 15 år setter landet i en særklasse blant alle land i verden (jf. Haakonsen 2005; Menkhaus, 2003). Bortsett fra somalilenderne har somaliere hatt lite erfaring med et sentralisert statssystem de siste femten år. I løpet av Barres regime var problemet snarere det motsatte, at systemet var for repressivt og manipulerende. Disse to motstridende opplevelsene, av mangel på sentraladministrasjon og av en for repressiv sentraladministrasjon, utgjør den bagasjen som somaliere møter den norske gjennomorganiserte velferdsstaten med. Dette kan være en viktig grunn til at samhandlingen mellom somaliske flyktninger og ulike norske offentlige etater ofte preges av mistillit (Engebriqtsen, 2005; Ihle & Haider, 2001; Klepp, 2002).

Å bli krenket i møte med den norske offentlighet

Nyankomne flyktninger er i en situasjon der de stadig må oppsøke ulike statlige og kommunale kontorer. Avhengighet av hjelp og bistand fra ulike etater er en ny situasjon for somaliere når de kommer til Norge, bortsett fra avhengighet av mat og annen bistand fra hjelpeorganisasjoner i løpet av krigsårene i hjemlandet. Annen form for hjelp er somaliere vant til å få fra andre i samme slekt eller klan. Når noen var syke, ble rammet av ulykker eller av andre grunner trengte hjelp, var det klanen som hadde ansvaret for å bistå. Offentlige kontorer kan ikke utvise den samme nærhet og varme som folk fra samme klan ville vist hverandre. Somaliere kan derfor oppleve den måten hjelp blir gitt på i Norge som ydmykende.

I intervjuene er det spesielt erfaringer fra sosialkontoret som trekkes frem:

Det var en gang som jeg hadde det litt dårlig økonomisk. Jeg skulle begynne på skolen og jeg visste ikke hvordan jeg skulle få råd til å slutte på jobben. Jeg visste ikke at man kunne søke stipend eller lån fra Staten. Det eneste stedet som jeg visste at folk gikk, var sosialkontoret. Så ringte jeg for å få opplysninger eller hjelp. Da sa hun til meg: «Det er mange norske på din alder som jobber ved siden av og går på skolen, og de kommer ikke på sosialkontoret. Du må være sånn som dem.» Så sa jeg: «Takk for tipset, men det var ikke det jeg spurte om.» Hun kunne ikke sammenligne unge norske og meg. De norske har jo sin familie ved siden av. Hvem har jeg? (Kvinne i 20-årene)

Det krenkende i dette tilfellet er at hun blir sammenlignet med norske ungdommer, og at saksbehandleren således ikke anerkjenner at hun som relativt nyankommen flyktning var i en langt vanskeligere situasjon. I andre fortellinger om møter med sosialkontoret går det igjen at somaliere føler seg kontrollert av offentlig ansatte, at de ikke liker å bli belært og at de føler seg krenket av måten de offentlig ansatte sier ting til dem. Slike erfaringer kan nok alle som i perioder har vært arbeidsledig, sosialklient eller lignende ha i møtet med saksbehandlere. Men til forskjell fra disse har ikke somaliere noen erfaringer med slike etater fra før. Budskapet kan derfor oppfattes som diskriminerende. Men i mine intervjuer med norske sosionomer, flyktningkonsulenter og barnevernsarbeidere, blir ofte somaliere fremhevet som den gruppen av flyktninger som har sterkest negative reaksjoner, og som de ansatte opplever som «vanskeligst» å jobbe med. De offentlig ansattes holdninger er nok også preget av medias fremstilling av somaliere, men det virker i tillegg som om deres syn i høy grad er erfaringsbasert; de opplever somaliere som en særgruppe blant flyktningene de jobber med. Det kan se ut til å oppstå negative sirkler der både somaliere og nordmenn mistolker hverandre og der det oppstår utilsiktet ydmykende situasjoner.

Noen somaliere forteller at de har følt seg krenket ved å bli mistenkt for kriminelle handlinger de ikke har begått, eller vanligere, at de blir sett ned på eller dårlig behandlet av offentlig ansatte:

Jeg har opplevd det som veldig ubehagelig å møte alle de offentlig ansatte. Jeg hadde forventet mye høyere levestandard enn hva jeg har fått, og jeg opplevde det krenkende måten de møtte meg på da jeg forsøkte å få mer penger i etableringsstøtte til å kjøpe møbler osv. da familien min skulle komme hit. (Mann i 40-årene)

Lignende uttalelser går igjen i de andre intervjuene, og nevnes også uoppfordret av somaliere i samtalegruppene. De forventet å få det bedre i Norge enn de har fått det. I mine intervjuer med saksbehandlere og andre offentlig ansatte, er det på den annen side mye irritasjon over det de oppfatter som en utakknemlig måte å utnytte velferdssystemet på. Somaliene jeg har intervjuet fremstiller saksbehandlerne som rigide, mistenksomme, og at de mangler empati og forståelse. Mitt materiale gjør det ikke mulig å vurdere hvor stort omfanget av reell diskriminering somaliere utsettes for,

men bildet som kommer frem fra samtalegrupper og intervjuer er snarere at det ofte er snakk om måten ting sies på, selv om en manglende vilje til å hjelpe i vanskelige situasjoner også kan være tegn på diskriminering:

Jeg var tolk for en jente for et år siden. Han på sosialkontoret var ikke snill. Hun kunne ikke språket, hun var gravid, hun hadde ikke sitt eget sted å bo. Hun bodde hos meg og mannen min, og jeg bor på et lite rom som er 23 kvadratmeter. Han sa: «Hun må søke.» Men hvordan skal hun klare å finne fram med adresser, hvordan kan hun gå på visninger, hun kan jo ikke språket en gang. Han sa bare: «Nei, vi hjelper ikke, vi gjør ikke det.» Det syntes jeg var tragisk, at når folk trenger hjelp så får de ikke det. (Kvinne i 20-årene)

I dette eksempelet fremstår den ansatte som klart avvisende, det er ikke bare måten budskapet formidles på som oppleves krenkende her, men også at den ansatte ikke er villig til å hjelpe. Budskapet er at man må klare seg selv. Her tas det ikke høyde for at det ikke er like lett for en som ikke kan språket tilstrekkelig å finne seg bolig, eller det å jobbe ved siden av utdanning for å spe på et magert studielån, eller i tillegg utsettes for fordommer og diskriminering på bolig- og arbeidsmarkedet. Nå er det norske byråkratiet basert på en likebehandlingstankegang, som gjør at det blir lite rom for å lage særordninger eller særvedtak for de gruppene som sliter spesielt mye. Slike særordninger kan igjen oppleves krenkende for andre grupper som ikke får de samme tilbudene, eller man kan til og med hevde at særtiltak for én gruppe kan bidra til stigmatisering av denne gruppen (som mer hjelpetrengende enn andre). Vi kan se dilemmaene fra «systemets» synspunkt, samtidig som det kan virke brutalt og krenkende for den enkelte somalier som så skal måtte ordne opp selv i en situasjon som virker umulig – på grunn av språkbarrierer og fordommer de blir møtt med – altså både egne og systemiske begrensninger.

Uavhengig av om en somalier oppfatter beslutningen som riktig ut fra regelverket eller ikke, oppleves kommunikasjonen med offentlig ansatte som et problem i seg selv. Budskapet formidles på en nedlatende, en krenkende måte, og det gjør avslaget desto mer bittert.

Krenkelser på arbeidsmarkedet

Et uttrykk jeg har hørt i mange av fortellingene er «å bli møtt med lukkede dører» på bolig- og arbeidsmarkedet. Somaliere er oftere arbeidsledige enn noen annen gruppe av førstegenerasjons innvandrere i Norge. 27 % førstegenerasjons-somaliere hadde arbeid i 2004, mot 44 % pakistanere og 69,3 % av personer uten innvandrerbakgrunn. I en studie av levekår blant flyktninger i 1996, rapporterte halvparten av somaliene at de hadde blitt diskriminert når de prøvde å leie eller kjøpe bolig (Blom, 1998, s. 55). Vanskene med å få jobb og bolig oppleves gjerne som knyttet til hvordan somaliere presenteres i media:

I Somalia var det krig som var problemet. Her i Norge er det ikke krig, men i stedet er det vanskelig å få seg jobb. I Somalia var det også mange arbeidsløse,

men de kunne gjøre andre ting i stedet. Her er det nesten 80 % av somalierne som ikke har jobb. Da må det være andre faktorer enn konkurranse som hindrer dem. Media skriver at somaliere er sånn og sånn. En arbeidsgiver vil legge merke til det og vil la være å ansette somaliere. Hvis flyktninger ikke har jobb, blir de til en byrde for samfunnet. Men hvis de har jobb, blir de en ressurs. (Mann i 40-årene)

I Somalia er tribalisme og nepotisme ofte grunner en avvist jobbsøker bruker som forklaring på at han eller hun ikke får en jobb (Jan Haakonsen, personlig kommunikasjon 28.06.2005). Men grunnene til at de opplever diskriminering i Norge er ganske forskjellige fra slik klansdiskriminering i Somalia. I Norge kan det være fordommer som gjør at en arbeidsgiver ikke vil tilsette en somalier, på grunn av den massive stigmatiseringen av somaliere i den norske offentligheten. Da har det ingenting med hvilken klan jobbsøkeren har, nordmenn har uansett ingen kunnskap om disse klansforskjellene.

De ressurssterke somalierne som har en stabil jobb er imidlertid ofte tilfredse med arbeidslivet. En studie av levekårene blant flyktninger viste at mindre enn 10 % av alle ansatte somaliere følte at de ble mobbet på arbeidsplassen (Blom, 1998). Til sammenligning opplevde 23 % av iranerne og 17 % av tyrkerne i undersøkelsen at de hadde blitt trakassert. Men det var bare 10 % av alle somalierne i studien som hadde arbeid i det hele tatt. Det er derfor grunn til å anta at disse utgjør en svært selektert gruppe – ressurssterke og pågående nok til å etablere seg tross hindringer.

Somaliere jeg samtaler med har en klar oppfatning av at det foregår mye diskriminering av somaliere på arbeidsmarkedet, men det foreligger ikke noen gode statistiske data på dette. Opplevelsen av å bli diskriminert trenger heller ikke nødvendigvis samsvare med grad av reell diskriminering. I visse tilfeller fører frykten for diskriminering til en begrensning av mulighetene, som når en mor sier til meg at hun ikke lenger har tro på utdanning når så mange velutdannede somaliere ikke en gang får jobb som vaskehjelp. Somaliske kvinner som bruker hijab blir frustrerte over å ikke få lov til å bære hodeplagget i jobben, og noen velger derfor å la være å jobbe. Andre med høy utdanning blir frustrert når de oppdager at selv etter å ha tatt ekstra utdanning som kreves for å få jobb i denne profesjonen i Norge, likevel ikke får jobb fordi arbeidsgiverne ikke synes norsken flyter godt nok.

For de somalierne som ønsker å integrere seg, ser det ut til at motivasjonen daler etter slike erfaringer. En del reagerer med resignasjon eller sinne etter lange perioder der de prøver, men ikke lykkes.

Krenkelser på skolen og mellom systemet og familien

En del somaliere forteller at de har følt seg krenket på norskopplæringskurs, eller gjennom hvordan barna blir møtt i skolen, av lærere og andre elever.

Klasseromsundervisningen av nyankomne somaliere kan utløse en følelse av nederlag, i og med at de fleste somaliere som har kommet de senere år ikke har hatt tilgang til

skolegang på grunn av krigen. Andre opplever at klasseromsundervisningen i Norge ikke åpner for at de kan utøve sine religiøse plikter:

Jeg går på AOF-kurs for å lære norsk. I vårt land (Somalia) kan vi be når vi vil. Det er religionsfrihet. Men ikke her i Norge. Jeg synes det er vanskelig at jeg ikke får be på kurset. Det å be er halvparten av mitt liv! Jeg hørte at det var religionsfrihet her, men det er jo ikke riktig. (Kvinne i 30-årene)

Det blir tydelig hvor ektefølt dette var for kvinnen, for etter et par måneder emigrerte hun med sine barn til England. Hun orket ikke leve i et land som nektet henne å praktisere religion på den måten hun var vant til fra hjemlandet. Lignende uttalelser om Norges mangel på religionsfrihet kommer også fra andre somaliere. Sett fra et majoritetsperspektiv er det kanskje liten grunn til å føle seg krenket fordi man ikke kan avbryte timen for å be. Det ville bli for mye forstyrrelser hvis alle stadig skulle reise seg og forlate timen. På den annen side ber muslimer fem ganger om dagen, og bønner trenger ikke vare mer enn fem minutter. Det lar seg gjøre å reise seg diskret å gå i et hjørne av rommet og be, for så å sette seg uten å forstyrre så mye.

En mor følte seg krenket og maktesløs over at barna hennes ble mobbet på skolen, og at læreren ikke gjorde noe med det. Hun visste ikke hvordan hun skulle forholde seg til situasjonen selv heller, fordi hun ikke fikk lov til å slå disse barna tilbake, slik hun ville gjort i Somalia:

Jeg lurte på når man oppdrar barn her i Norge, alene, uten slekt som hjelper en, og noen vil plage barna, hva gjør man da? På skolen var det et barn som slo barna mine. Jeg ville slå dette barnet, men har lært at man ikke gjør det her. Men jeg ville ta igjen. Når jeg stiller opp og bruker all tiden min på barna, bruker all min tid og energi på dem, og så kommer andre og slår dem, hva skal jeg gjøre da? (Kvinne i 30-årene)

Barna følte seg også krenket fordi de som relativt nyankomne opplevde at læreren alltid la skylden på dem, fordi de ikke snakket flytende norsk og ikke like godt kunne forklare hva som skjedde etterpå som den andre parten.

Spesialtiltak som settes i verk for å hjelpe somaliske barn til å mestre skolen bedre, møtes med sinne og avvisning av en del somaliske foreldre. Det å få ekstratimer med hjelpelærer eller hjelp fra PPT-kontor for å tilpasse seg bedre, er tiltak som kan oppleves som uforståelig og skremmende for somaliske foreldre (jf. også Klepp, 2002). Men at slik tilbud om hjelp kan oppleves krenkende (i form av at «din sønn må ha særbehandling»), viser jo også hvor vanskelig det kan være for de ansatte. De ser at det trengs hjelpetiltak, men opplever at hjelpen tas ille opp når den kommer.

I mange av somaliernes fortellinger går det igjen at de tviler på at nordmenn vet hva en somalisk familie trenger. De vil derfor heller motta hjelp fra andre somaliere. De opplever offentlig ansatte som noen som sier de vil hjelpe, men som likevel ikke forstår hvilken hjelp det er behov for (jf. Klepp, 2002). En somalisk offentlig ansatt fortalte meg

om en familie han hjalp. De hadde hatt med barnet, som hadde astma, til lege, og målet med legebesøket var å få bekreftelse på at barnet var så sykt at moren ikke kunne delta i norskopplæringskurs. Legen mente imidlertid at barnet var friskt nok til å kunne gå i barnehage og at moren ikke hadde noen grunn til å være hjemme. Ifølge den somaliske hjelperen hadde familien en skjult agenda, nemlig å opprettholde kontantstøtten. Han mente derfor at familien var på kollisjonskurs med norske myndigheter «hvis mål er at barna går i barnehage for å lære norsk m.m. og at kvinner kommer ut i arbeidslivet». Han mente at grunnen til at det oppstår konflikt mellom somaliere og systemet er at de har motstridende interesser. Familiens argument er at barnet er sykt og for liten til å gå i barnehage, og det er viktig at mor er hjemme og lager mat til familien. Man skaper unødvendig kaos i familien når moren er ute hele formiddagen. Moren er ikke vant til dette, og familien trenger dessuten kontantstøtten. De synes systemet er brutalt. Ifølge familien forstår nordmenn ingenting om familieliv. Myndighetene argumenterer derimot med behovet for integrering og deltagelse i meningsfull aktivitet, samt betydningen av norskopplæring, utdanning og likestilling mellom mann og kvinne.

Denne beskrivelsen peker på hvordan positive formål fra velferdsstaten oppleves som kontrollerende, ydmykende og uforståelige fra den somaliske familiens side. Det å ikke få ta sine egne valg om hva som er best for dem selv oppleves som en uønsket innblanding, og som en krenkelse.

Krenket ved at egen etnisk gruppe blir stigmatisert

Både i Norge og i mange andre vestlige land (jf. Ali, 1995; Alitolppa-Niitamo, 2004, s. 88), rapporterer somaliere at de har problemer med å takle den annerledesheten som tillegges deres gruppe i mediene, av politikere og av majoritetsbefolkningen generelt. Dette er også en erfaring de deler med andre innvandrergupper, men det kan synes som somaliere det siste tiåret har blitt brukt som verstingeksempelet i media. Av det totale antallet reportasjer om somaliere i nettavisene, hadde rundt 90 % et negativ fokus (Klepp, 2002). Klepp (2002, s. 7) har analysert fremstillingen av somaliere i media og fant at fra begynnelsen av 1990-tallet og frem til 1998 skjedde det en endring i hvordan somaliere ble fremstilt. Det ble økende oppmerksomhet rundt dem som vanskelige og konfliktskapende. Det samme hevder Alitolppa-Niitamo (2004, s. 93) var gjeldende for Finland.

Omtrent samtlige somaliere jeg snakker med føler seg ydmyket av det offentlige bildet: av de farlige, kriminelle eller ikke-integrerte somaliere. De reduseres til en negativ stereotyp, istedenfor å fremstilles som unike individer. Noen somaliske kvinner opplever at norske ser på dem som ofre fordi de bærer hijab og fordi de har blitt omskåret. En mann i 30-årene sa han var redd hans døtre ikke skulle ha noen stolthet over å være somaliere når de ble større.

Enkelte somaliere sier de føler seg krenket når noen spør dem ut om hvor de kommer fra:

Jeg prøver å tilpasse meg, men jeg blir uansett sett som en utlending. For jeg har ikke blondt hår, og jeg er ikke lys i huden. (Kvinne i 20-årene)

Min datter ble spurt i barnehagen hvor er du fra? Hun svarte, jeg er fra [by i Norge]. Men nå sier hun jeg er fra Somalia fordi jeg er brun. (Kvinne i 20-årene)

Som mørkhudede flyktninger minnes de hele tiden på sin minoritetsposisjon i forhold til den hvite majoriteten, og det underliggende budskapet som de aner i spørsmålet «Hvor kommer du fra?» er at «Du hører ikke til her». Spørsmålet om nasjonal eller etnisk identitet kan derfor ha som effekt at den andre plasseres som ikke-tilhørig, selv om personen som spør kanskje kun ser seg selv som nysgjerrig og en som viser positiv interesse.

En del av de unge somaliene jeg har intervjuet nedtoner at de opplever krenkelser selv når de utsettes for åpenbart rasistiske kommentarer:

For å være helt ærlig så smiler jeg av sånne ting. Jeg ler faktisk, jeg tar meg ikke nær av det, jeg tar meg ikke nær av noe menneske. Jeg smiler og ler, eller i alle fall later som det er morsomt. (Mann i 20-årene)

Denne unge mannen, som hadde hørt kommentarer som «jævla neger» og lignende, mente at det lå i hans religion at han ikke kunne bli sint for slikt. Mitt materiale kan gjenspeile at somaliere som er velintegrert i Norge i mindre grad tar nedsettende og rasistiske kommentarer som en ydmykelse, mens somaliere som er dårligere stilt, lettere opplever slike utsagn som ydmykende. Det ser ut til at de somaliene som enten er født i Norge, eller var små barn da de kom, og har gått mange år i norsk skole, i mindre grad lar seg krenke. De føler seg vel i det norske samfunn, hvor de har tilbrakt mestedelen av livet sitt. Graden av opplevde krenkelser er således sterkere for de nyankomne, som også er i kontakt med langt flere offentlige kontorer, samt snakker dårligere norsk, noe som igjen kan forårsake misforståelser og diskriminering i ulike situasjoner.

Å bli krenket av andre somaliere i eksil

Somaliere i Norge forteller også om krenkelser fra andre somaliere. Disse fortellingene faller i hovedsak inn i to temaområder: krenkelser på bakgrunn av klansbakgrunn og krenkelser på bakgrunn av strenge moralkoder, særlig rettet mot jenter.

Krenkelser på grunn av klansbakgrunn

Lindner (2000) har intervjuet somaliere i Somalia i 1998 om de krenkelser diktaturet og senere borgerkrigen førte til. De har sterke opplevelser av krenkende overgrep fra andre klaner, fra amerikanske soldater og fra en manipulerende diktator. Somaliske flyktninger i Norge kan tidvis oppleve at tidligere krenkelsene lever videre, selv om særlig unge somaliere er opptatt av å legge gammelt hat og klansstridigheter bak seg.

I Somalia er det å vite hvilken klan man tilhører av avgjørende betydning. Det å undertrykke medlemmer fra andre klaner forekom i Somalia lenge før borgerkrigen, med den alvorlige trakasseringen av medlemmer av minoritetsklaner og -kaster som *Rahanwein* og *Midgan*. Ifølge Asha Samad (2002) opplever medlemmer av Midgan ofte krenkelser gjennom hele livet. De blir sett som urene, de blir avvist i mange sammenhenger, de blir misbrukt og har blitt nektet mat, medisinsk behandling og beskyttelse. Somalias tidligere president, Siyad Barre, ga folk fra Midgan posisjoner i statsapparatet. Dette førte til økt trakassering og forfølgelse av Midgan i løpet av borgerkrigen, fordi de ble assosiert med den tidligere diktatoren.

Flere somaliere forteller at klanmobbing også foregår i Norge. Folk fra én klan kan si at «Vi er bedre enn dere», og det er mange politiske strategier på bakgrunn av klan:

Hvis en person har gjort noe dårlig, så sier de: «Å, den klanen der, alle de folka som er fra den klanen gjør sånne ting.» Men det er ikke alle fra den klanen som gjør sånn, så det er på en måte sånn at de nedtrykker en klan. Jeg synes at det er dårlig fordi mennesket er et menneske, selv om han er fra den klanen. Det betyr ikke at alle som er fra den klanen er det samme. (Kvinne i 20-årene)

Alvorlige krenkelser forekommer særlig mot medlemmer av Midgan. En av informantene mine fortalte om en tenåringsjente som ble gravid med en gutt fra Midgan. På grunn av hans bakgrunn tvang jentas foreldre henne til ikke å gifte seg med gutten, og som ugift mor ble hun utstøtt av det somaliske miljøet.

Men også andre somaliere mobbes på grunn av sin bakgrunn. En somalisk kvinne flyttet til Kenya da hun var barn, og kom til Norge for mange år siden og har tatt sin utdanning her. Her erfarer hun at andre ressurssterke somaliere mobber henne for å ikke være ekte somalier, siden hun bodde i Kenya. De kaller henne *sijui*, som betyr «jeg vet ikke.»

Ut fra hva somaliere selv forteller har denne klans- og tilhørighetsmobbingen ikke nødvendigvis tiltatt i eksil, det er snarere slik at den opprettholdes, selv om stridighetene fra borgerkrigen ikke er like prekære i Norge som i dagens Sør-Somalia. Likevel kan det være at noe intern stigmatisering og utstøtelse også kommer som reaksjoner på krenkelser i norske sammenhenger og at frustrasjon og sinne rettes nedover – mot andre i samme situasjon eller som står svakere enn en selv (jf. Larsen, 1992).

Krenket på grunn av strenge moralnormer

Somaliske jenter som går på norske skoler og blir kjent med norske ungdommer kommer opp i situasjoner der de blir utsatt for motstridende normer for hvordan jenter skal te seg. En del jenter føler seg frustrerte og krenket av foreldre som isolerer dem for å beskytte dem mot dårlig rykte og mot å erfare ting som bryter med moralkodene:

Hvis de hører at datteren har fått seg kjæreste, begynner de plutselig å holde henne hjemme. Jenter tillates ikke å gå ut, mens guttene tillates det. (Kvinne i 20-årene)

Unge somaliske kvinner som har tilegnet seg en mer vestlig klesstil, opplever reaksjoner fra eldre somaliere. Kravet om å bære hijab for somaliske kvinner har dessuten blitt sterkere etter borgerkrigen. Det har vokst fram en religiøs konservatisme som følge av sammenbruddet av den somaliske staten, som selv om den var et diktatur i foregående periode, var mer sekulær enn mange andre muslimske land (Jan Haakonsen, personlig kommunikasjon 28.06.2005). Før krigen kunne kvinner gå i bukser, og mange kvinner brukte ikke hijab. Men i løpet av krigen har det blitt strengere, slik at i dagens Somalia bærer alle hijab. I Norge er det også relativt strenge regler for hvordan somaliske jenter forventes å kle seg, selv om enkelte foreldre også er mer liberale. I en diskusjonsgruppe var fem unge kvinner intenst opptatt med å diskutere dette:

Også de som er på vår alder tenker sånn. Hvis du bruker hijab, er du liksom bedre. Du skal ikke bruke bukser og ikke klær som fremhever kroppen. Jeg tror mange bruker hijab uten at de egentlig vil det selv. (Kvinne i 20-årene)

De unge kvinnene som kler seg i tradisjonelle muslimske klær anses å være høyere opp på verdighetsskalaen enn de som kler seg i mer moderne klær. Noen jenter begynner å bruke hijab et par år før de gifter seg, fordi da blir de regnet som mer verdig som kone. På den annen side er det en del jenter som bruker hijaben som en protest mot vestlig kultur, og understreker sin kultur som en kontrast. Flere unge kvinner understreker at de bærer hijab frivillig, ut fra religiøs overbevisning:

Når jeg er i moskeen leser jeg koranen. Det er ikke foreldrene mine som sier at jeg skal det. Og det å bære hijab er også mitt eget valg. Jeg går til moskeen og bærer hijab, og jeg blir irritert hvis noen kritiserer det. (Kvinne i 20-årene)

Men de jentene som bryter kravet om å dekke til kroppen føler seg krenket av andres reaksjoner. For å unngå fordømmelse er det en del jenter som bruker hijab når andre somaliere ser dem, men dropper det når de er alene, eller sammen med venner. Selv om mange opplever negative reaksjoner fordi de ikke bruker hijab, opplever de ikke presset som uutholdelig.

Jeg kan ikke uttale meg på vegne av alle. Men det er faktisk mange som klarer seg uansett hva andre sier. Jeg bruker ikke hijab, og jeg må høre på klagene fra somaliske naboer og folk jeg møter tilfeldig. (Kvinne i 20-årene)

Jentene opplever slike kommentarer som slitsomme og begrensende, og også krenkende; men likevel er ikke denne krenkelsen så sterk at de ønsker å endre klesstil på tvers av hva de selv vil.

Enkelte somaliske jenter som mer generelt bryter normene for hvordan de skal kle og te seg (for eksempel ved å drikke alkohol, gå på fester eller på puber, ha sex før

ekteskapet), blir imidlertid utsatt for sterkere sanksjoner. Somaliske kvinner som blir kjæresten med norske menn må tåle nedsettende kommentarer og reaksjoner fra andre somaliere.

Jeg har en venninne som er kjæreste med en norsk gutt. Alt hun må gjennomgå på grunn av det, er veldig tøft for henne. En gang gikk hun med kjæresten på Grønland. Kjæresten holdt henne i hånden. Da var det noen somaliske menn som spyttet på henne og kalte henne hore. (Kvinne i slutten av tenårene)

Enkelte somaliske jenter som ifølge foreldrene har blitt «for norske» blir sendt hjem til Somalia for å gjenlære kulturen.

Reaksjoner på krenkelses

Ifølge Lindner (2000, s. 374–375) er de vanlige måtene å reagere på ydmykelser på universelle, mens midlene er kulturspesifikke. Noen vanlige reaksjoner er depresjon, bruk av rusmidler, religiøs konservatisme og aggresjon. Blant somaliere i Norge ser vi at alle disse reaksjonene forekommer.

Depresjon og tilbaketrekking

Depresjon og tilbaketrekking er en innadvendt reaksjon på ydmykelser. Ifølge Klein (1991) er det en sammenheng mellom det å oppleve ydmykelse eller frykte det å oppleve ydmykelser og en lang rekke psykiske lidelser. Mange somaliere forteller om andre somaliere som reagerer på frustrasjonene ved å leve i eksil ved å distansere seg fra alt, en form for psykisk lidelse. I en studie av levekår blant flyktninger i Norge rapporterte somaliere oftere (20 %) om nervøse symptomer enn innvandrere fra andre innvandringsgrupper (Djuve & Hagen, 1995, s. 88). Det samme kommer fram i en undersøkelse fem år senere (Djuve & Kavli, 2000, s. 71). Slike lidelser kan være forårsaket av ettervirkninger etter flukt og borgerkrig. Men mange somaliere forteller at frustrasjoner og krenkelses i eksil også er årsak til deres problemer her og nå, ikke bare de traumene de opplevde tidligere i Somalia. Bekymring og savn etter slektninger som har blitt igjen i landet er imidlertid en annen kilde til uro og engstelse.

For noen fører de ulike frustrasjonene de opplever i eksil til at de lever et liv helt i ytterkant av det norske samfunn, ved å søke fellesskap med andre arbeidsløse somaliere i organisasjoner og kafeer. Andre søker videre til andre vestlige land, der de tror livet er enklere.

Bruk av rusmidler

Mange somaliere ser det som problematisk at en del somaliske menn tygger så mye khat. Slik khat-tygging var også vanlig i Somalia før krigen, selv om det var bannlyst av Barre tidlig på 1980-tallet. Med sammenbruddet av den somaliske staten på slutten av 1980-tallet økte khat-tyggingen dramatisk, særlig blant menn. Nye studier viser at sammenhengen mellom khat-tygging og krigstraumer i hvert fall delvis kan være en

medvirkende årsak til somalieres høye forekomst av psykiske lidelser (Odenwald et al., 2002). Også studier fra London dokumenterer et overforbruk av khat (Griffiths, 2002, s. 81). Somaliere mener khat-tyggingen kan ses som en reaksjon på håpløshet, depresjon, frustrasjon og sinne. Mennene tygger khat på ettermiddagen til ut på natten, og sover ut over dagen. Dette går ut over ekteskap og familieliv, og er også et økonomisk problem for somaliske familier. Enkelte kvinner tygger også khat, men deres forbruk foregår langt mer skjult.

Religiøs konservatisme

Noen somaliere var ikke svært religiøse i Somalia, eller i løpet av sin første periode i Norge, men blir etter hvert mer og mer rigide i sin religiøsitet, og bruker religion for å rettfærdiggjøre ethvert negativt syn på Norge og nordmenn. Et eksempel er en somalisk mann som tidligere var gift med en norsk kvinne som han fikk barn med. Senere skilte de seg, men han fortsatte å ha norske kjærester, drakk alkohol osv. En somalisk sosialarbeider hadde hatt ham som klient, men traff ham så ikke igjen på mange år. Så møttes de tilfeldigvis da sosialarbeideren var ute med norske kolleger og skulle ta en taxi. Taxisjåføren var hans tidligere klient. Da de senere traff hverandre igjen nok en gang, sa taxisjåføren: «Hvorfor er du ute med disse norske? Kulturen deres er noe dritt! Du skulle heller gå til moskeen, du med all din kunnskap, vi trenger deg der.» Sosialarbeideren var skuffet over endringen i mannens innstilling.

Det er bra at han ikke lenger var sosialklient, og at han hadde fått seg arbeid i privat sektor, og kjørte drosje for en annen muslimsk mann, en pakistaner. Det som er negativt er at han har adoptert et mer ekstremt syn: at han vil komme til paradiset hvis han slåss mot Vesten. Nå snakket han negativt om norske kvinner, og ville selv ha en rettroende muslimsk kone med hijab.
(Mann i 50-årene)

Denne historien er ifølge sosialarbeideren et eksempel på en mann som lar religionen fungere som et beskyttelsesskall mot de krenkelser han mener det norske samfunn påfører ham. Han hatet sin tidligere posisjon som sosialklient. Han lyktes heller ikke i sitt ekteskap med en norsk kvinne. Nå klarer han seg ved å delta i et muslimsk fellesskap, og fordømmer det norske samfunnet som nektet ham full adgang. Han får sitt negative bilde av norsk kultur bekreftet hver kveld når han kjører fulle nordmenn hjem fra byen.

Også andre somaliere konkluderer med at mange somaliere er mer religiøse her enn de var i Somalia. Noen forteller om ektemenn som bruker religion for å ha kontroll på sine koner, slik at de selv ikke skal føle seg krenket av en kone som begynner å gå ut og treffe andre mennesker og lære om det norske samfunnet. Men den økte betydningen av religion virker også krenkelsesforebyggende. Flere av somaliene jeg har intervjuet eller deltatt i samtalegruppe med forteller at så lenge de kan be, blir de ikke sinte eller lei seg:

For når jeg begynner å be får jeg mindre bekymringer. Når jeg ikke ber så har jeg mye bekymringer og dårlig samvittighet og tenker at det er ting du burde

gjort som du ikke gjør. (Kvinne i 20-årene)

I en studie av somaliske kvinner i Australia, kom det fram at islam ble viktig for kvinnene på grunn av deres erfaringer med forfølgelse og vold i løpet av krigen, og alle frustrasjonene forbundet med det å flykte til et annet land. Islam ble en stabil rød tråd i kvinnenens liv, som trøstet dem når de følte seg bekymret og urolige (McMichael, 2002, s. 172–173).

Aggresjon

Det å oppleve krenkelser kan føre til at en selv får behov for å krenke andre. En slik logikk kan forklare mange internasjonale konflikter og voldshandlinger (jf. Klein, 1991). Det har vært rapportert om mange voldstilfeller blant somaliere i Norge, både vold i ekteskapet og gatevold. Ifølge Natoschia Scruggs (2004) har vold i familien økt på grunn av borgerkrigen. I Somalia var kvinner sikret mange rettigheter i grunnloven fra 1979, men alt framskritt ble stoppet av krigen. Barn ble tradisjonelt godt beskyttet gjennom familienettverket. Men Scruggs mener at sosial disintegrasjon har gjort kvinner og barn utsatte.

Selv om vold ikke er uvanlig i somaliske familier kan det virke som en del tilfeller av konemishandling i Norge har blitt utløst av følelser av frustrasjon og sinne på grunn av at mennene ikke finner seg til rette i eksiltilværelsen. Noen menn føler seg truet av alle rettighetene kvinnene får her, og av at kvinnene blir økonomisk uavhengige på grunn av statlige stønadsordninger. En somalisk kvinne som hjalp andre somaliske kvinner med problemene deres fortalte om mange tilfeller av kvinnemishandling, der mannen følte seg truet av konas økonomiske uavhengighet. Menn forsøkte å kontrollere konene, og isolere dem i hjemmet, og slo når konene ikke fulgte de strenge grensene de satte opp for dem. Den somaliske hjelperen trodde også en grunn til at mennene slo var at de var frustrerte over ikke å få jobb, mens i Somalia var de vant til å forsørge familien. Mange kvinner bidro også til familieøkonomien i Somalia. Her er det mange somaliske familier hvor ingen av foreldrene arbeider, og dette fører til et stort press på samholdet. Mennene opprettholder en følelse av makt og kontroll over situasjonen ved å holde sine koner nede, ved å ikke tillate dem å gå ut osv.

Hva kan bedre situasjonen for somaliere i Norge?

Det er mange måter situasjonen kan bli bedre for den enkelte på. Ved å stoppe å se seg selv som ofre, og prøve å bygge opp tilværelsen så godt som situasjonen tillater, kan man komme videre. Det er således satt i gang en rekke selvhjelpsgrupper, der somaliere skal få større selvtillit og få hjelp til å finne ut av det norske systemet, som de ellers føler seg maktesløse overfor. *Empowerment* er et fyndord i enkelte av disse gruppene, det å bli styrket til å ta tak i sin egen situasjon og åpne for endringer (Erman, Kalaycioglu & Rittersberger-Tilic, 2002).

Samtalegrupper som ledes av ressurssterke somaliere som kjenner det norske samfunnet kan være nyttige. En del slike grupper inviterer foredragsholdere med

kjennskap til visse deler av samfunnet, for eksempel én gang en sosialarbeider, en annen gang en barnevernsarbeider osv. Det er særlig alle disse offentlige etatene som somaliere ofte føler seg maktesløse overfor, og som de ønsker mer kunnskap om, slik at de vet hvordan de skal forholde seg til dem. Det å vite hva man har krav på, og hva man faktisk ikke har krav på, er viktig for ikke å føle seg krenket. Det å lære å handskes med systemet er viktig for å minke antall situasjoner der en føler seg undertrykket og maktesløs.

En lignende frustrasjonsforebyggende faktor er såkalte naturlige hjelpere, minoritetsrådgivere, kulturveiledere eller som det kalles på engelsk, *link-workers*. Dette er ressurspersoner som ikke nødvendigvis har formell utdanning, men som har status i det somaliske miljøet samtidig som de har god kjennskap til det norske samfunnet. Disse fungerer som brobyggere i møte med offentlige instanser blant annet. Slik kultursensitiv intervensjon mobiliserer de ressursene som er til stede i det somaliske miljøet, men som ellers ofte ikke blir aktivert her (jf. Davies & Webb, 200, s. 552). For ikke å krenke somaliske familier, er tilbakemeldingen fra mange somaliere at offentlig ansatte bør legge vekk arrogansen og jeg vet best'-holdningene, og la somaliere selv få bestemme over sine liv (jf. Klepp, 2002). Det å bli verdsatt og anerkjent for egne valg gir selvtillit og håp, og kan ses som antitesen til det å føle seg krenket (jf. Lindner, 2000).

På et mer strukturelt nivå vil det å øke sin levestandard føre til mindre sårbarhet for krenkelser. Arbeid, permanent bolig, ekteskap/familie, etter flere år kanskje også velstand, nevnes av Lindner (2000) som krenkelsesforebyggende faktorer. Mine observasjoner tyder også på at de somaliere som har et godt og støttende sosialt nettverk, bestående av både somaliere og nordmenn, og som er i jobb eller utdanning, i mindre grad tar ulike krenkelser inn over seg, og også i mindre grad opplever krenkelser. Mange ressurssterke somaliere er tilfredse med livet i Norge og klarer seg godt i det norske samfunnet. De har jobber der de får positive tilbakemeldinger, og en del av dem har kjøpt sin egen leilighet (i motsetning til de nesten 80 % av somalierne som leier). Mer velintegrerte somaliere har en mer stabil livssituasjon og utsettes derved heller ikke for uvishheten og diskrimineringen på arbeids- og boligmarkedet. De er også i en bedre økonomisk situasjon. I seg selv fremmer bedre integrering positive reaksjoner fra det norske samfunnet. En del aspekter ved å være integrert, som det å ha en bra jobb og en fin bolig, fremmer også positive reaksjoner fra andre somaliere. Mange somaliere som er dårligere stilt setter stor pris på kontakt med somaliere som har funnet seg bedre til rette, og som blir positive rollemodeller for dem. Men somaliere som har blitt assimilert i det norske samfunn møter også en del negative reaksjoner fra andre somaliere, særlig hvis de er mye ute på byen, drikker øl, eller kler seg slik at for mye av kroppen vises. De somalierne som har funnet veien inn i det norske samfunnet ved å samhandle med mange nordmenn, og som har stabil bo- og arbeidssituasjon, ser likevel ut til å være de som i minst grad opplever krenkelser.

Konklusjon

Krenkelsene mellom somaliere og nordmenn kan være resultat av 1) *misforståelser* på grunn av språk- og kulturforskjeller, eller 2) *manglende kunnskap* om rettigheter og om rutiner som er vanlig i møte med nye flyktninger. Flyktningene kan også ha 3) *urealistiske forventninger* om hvordan de vil bli behandlet og hvilke tjenester og stønadsordninger de etter norsk lov har krav på. Her kan det være duket for ulike varianter av 4) *systemisk ydmykelse*, ved at avslag på søknad om bostøtte, overgangsstønad, høyere utbetalt stønadsbeløp osv. kan tolkes som mangel på respekt, diskriminering eller avvisning, mens avgjørelsen rent faktisk ikke kunne være foretatt annerledes ut fra rådende regelverk. På den annen side kan trolig en god del av situasjonene også bunne i 5) *stigmatisering, fordommer*, ja, også rasisme, som fører til mistenksomhet og *manglende respekt* i behandlingen (også der avgjørelsene er i tråd med gjeldende regler).

Disse ulike krenkende situasjonene kan best unngås ved 1) *kommunisering av rettigheter* til nyankomne flyktninger, for å tilpasse forventningene, samt 2) *bedre oppfølging* for å overkomme de innledende problemer knyttet til språk og misforståelser av kulturelle forskjeller. En preventiv effekt vil det også ha dersom media og politikere klarer å formidle en 3) *mer balansert fremstilling* av somaliere, og at de også omtaler om den fjerdedelen som har jobb eller er i utdanning. Systemisk ydmykelse kan være vanskelig å unngå, men punkt 1 og 2 nevnt her vil kunne bøte noe på det. Punkt 3) vil også kunne virke preventivt over for ansattes eller befolkningen generelt sine fordommer mot og stigmatisering av somaliere.

Krenkelser somaliere imellom kan ta form av 1) *videreføring av konflikter fra krigen*, så vel som *fortsatt undertrykking* av minoriteter som tradisjonelt har vært holdt nede i det somaliske samfunnet. Det foregår også 2) *trakassering og krenkende overbeskyttelse* av jenter som en motreaksjon til jentenes endrede atferd og miljø i eksil.

Disse formene for krenkelser kan motarbeides ved bruk av 1) *samtalegrupper og/eller selvhjelpsgrupper* for å motvirke problemer og stridigheter innad i det somaliske miljøet, samt oppfølging av familier – både jenter (og noen ganger gutter) og deres foreldre – når trakassering forekommer. 2) *Bruk av somaliske ressurspersoner* for å mekle når det er nødvendig, samt oppfølging av den enkelte person på tomannshånd og i møte med ulike etater, har også vist seg som nyttige fremgangsmåter for å overkomme problemene (jf. Fangen, 2002).

Det å oppleve mange situasjoner som krenkende er vanlig for nyankomne flyktninger generelt. Noen av konklusjonene om hvordan somaliere bør møtes og følges opp på en bedre måte, vil også kunne være nyttig i møte med andre flyktninger. Men det kan se ut til at somaliere er blant de mest utsatte gruppene. Selv om det for mange somaliere er vanskelig å finne veien inn i det norske samfunnet, er det imidlertid viktig å ikke glemme at de føler seg tryggere i eksil enn i dagens Sør-Somalia preget av fattigdom, mangel på styring og vedvarende voldelige konflikter. Istedenfor å løse problemene ved å hjemsende flyktningene er det viktigste her og nå å bedre deres situasjon i eksil.

Katrine Fangen

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi,

Universitetet i Oslo

Pb. 1096 Blindern

0317 Oslo

Tlf 916 65 112

E-post katrine.fangen@sosiologi.uio.no

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 43, nummer 12, 2006, side 1309-1319

TEKST

Katrine Fangen

+ Vis referanser

Referanser

- Ali, A. Q. (1995). The predicament of the Somali studies. I A. J. Ahmed (Ed.), *The invention of Somalia* (ss.). Lawrenceville: the Red Sea Press.
- Alitolppa-Niitamo, A. (2004). Somali youth in the context of schooling in metropolitan Helsinki: A framework for assessing variability in educational performance. *Journal of Ethnic and Migration studies*, 30, 81-106.
- Blom, S. (1998). *Levekår blant ikke-vestlige innvandrere i Norge*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Christie, N. (1982). *Hvor tett et samfunn?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Danso, R. (2002). From there to here: An investigation of the initial settlement experiences of Ethiopian and Somali refugees in Toronto. *GeoJournal*, 56, 3-14.
- Davies, M. & Webb, E. (2000). Promoting the psychological well-being of refugee children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 5, 541-554.
- Djuve, A. B. & Hagen, K. (1995). *Sjakk meg en jobb! Levekår blant flyktninger i Oslo*. Oslo: Fafo.
- Djuve, A. B. & Kavli, H. C. (2000). *Styring over eget liv. Levekår og flytteaktivitet blant flyktninger i lys av myndighetenes bosetting-arbeid*. Oslo: Fafo.
- Engebriksen, A. (2004). *Somalierne i eksil i Norge. En kartlegging av erfaringer fra fem kommuner og åtte bydeler i Oslo*. Oslo: NOVA.
- Erman, T. Kalaycioglu, S. & Rittersberger-Tilic, H. (2002). Money-earning activities and empowerment experiences of rural migrant women in the city: The case of Turkey, *Women's Studies International Forum* 25, 395-410.
- Fangen, K. (2002). *Tvangsekteskap: en evaluering av mottiltakene*. Oslo: Fafo. (<http://www.fafo.no/pub/rapp/373/373.pdf>).
- Fangen, K. (2005). The need to belong and the need to distance oneself: Ethnic identification and contra-identification among Somali refugees in Norway. I A. O. Farah, M. Muchie & J. Gundel (Eds.), *Somalia: Diaspora and state reconstitution in the Horn of Africa*. London: Adonis & Abbey Publishers.
- Gard, E. J. (2004). *Somalierne - hvem er de?* Symposium fjellhaug.
- Griffiths, D. J. (2002). *Somali and Kurdish refugees in London. New identities in the diaspora*. Hants: Ashgate.

- Gundel, J. (2002). The migration-development nexus: Somalia case study. *International Migration*, 40, 255-281.
- Hartling, L. M. & Luchetta, T. (1999). Humiliation: Assessing the impact of derision, degradation, and debasement. *The Journal of Primary Prevention*, 19, 259-278.
- Haakonsen, J. (2004). Somalia: historie, kultur og samfunn. I T. Skoug (red.) *Somaliere i Norge* (ss. 11-32). Valset: Oplandske forlag.
- Ihle, R. & Haider, M. (2001). *Somaliaprosjektet. Om bosetting av somaliere i 12 kommuner på Vestlandet*. Utlendingsdirektoratet, Regionkontor vest.
- Klein, D. C. (1991). The humiliation dynamic: An overview. *Journal of Primary Prevention* (special issue) part I, 12, 93-121.
- Klepp, I. (2002). *Ein diskursiv analyse av relasjonar mellom somaliske familiar og lokalbefolkninga i ein vestnorsk bygdeby*. Hovedoppgave. Institutt for antropologi, Universitetet i Bergen.
- Lewis, I. (1994). *Blood and bone. The call of kinship in Somali society*, Lawrenceville, NJ: The Red Sea Press.
- Lie, B. (2004). *Fakta om ti innvandrergupper i Norge*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Lilius, M. S. (red.) (1998). *Variations on the theme of Somaliness*, Turku: Åbo Universitets Akademi.
- Lindner, E. G. (2000). *The psychology of humiliation: Somalia, Rwanda/Burundi, and Hitler's Germany*. Doktoravhandling. Institutt for psykologi, Universitetet i Oslo.
- Lindner, E. G. (2002). Ydmykelse, ydmykhet, og demokrati. I S. Bjerkaker (red.), *Nordisk demokratihandbok*. Oslo: Nordiske forbund for folkeopplysning og voksnes læring.
- McMichael, C. (2002). Islam and Somali women in Melbourne. *Journal of Refugee Studies*, 15, 171-188.
- Menkhous, K. (2003). State collapse in Somalia: Second thoughts. *Review of African Political Economy*, 97, 405-422.
- Miller, W. I. (1993). *Humiliation and other essays on honor, social discomfort, and violence*. Ithaca, N.Y: Cornell University Press.
- Odenwald, M., Schauer, M., Neuner, F., Lingenfelder, B., Horn, R., Catani, C., et al. (2002). War trauma, khat abuse and psychosis: Mental health in the demobilization and reintegration program Somaliland. *Final report of the vivo mission 2 within the EC/GTZ demobilization and reintegration program in Somaliland*.
- Peristiany, J. G. & Pitt-Rivers, J. (1965). *Honour and shame: The values of Mediterranean society*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Samad, A. A. (2002). *Brief review of Somali caste systems*. Statement to the committee of the elimination of racial discrimination. UN committee on the elimination of racial discrimination (CERD), 61st Session, Geneve, 8.-9. august.
- Scruggs, N. (2004). Assessing Somali attitudes toward abuse. I K. Malley-Morrison (Ed.), *Family violence and abuse: International perspectives*. Mahwah, NJ: Erlbaum Publishers.
- Statistisk sentralbyrå (2005). *Sysselsatte førstegenerasjonsinnvandrere*, (<http://www.ssb.no/emner/06/01/innvregsys/tab-2005-06-23-09.html>).
- Statistisk sentralbyrå (2005). *Unge positive til innvandrere*, (http://www.ssb.no/vis/emner/02/sa_innvand/sa66/main.html)
- Statistisk sentralbyrå (2006). *Befolknings-statistikk. Innvandrerbefolkningen*, 1. januar 2006, (<http://www.ssb.no/emner/02/01/10/innvbef/>).